

Kitâbiyat Book Reviews

Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr

Yûsuf b. Hilâl es-Safedî, nřr. Bahattin Dartma.

İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSAM Yayınları, 2019, I-V cilt, 569+591+628+654+284 sayfa.

ISBN 9786057580252

İslam medeniyet birikiminin VII-XIII. (XIII-XIX.) asırlar arasını ifade eden “müteahhirîn” döneminin ilmî ve fikrî boyutlarını ortaya çıkarmak üzere 2012 yılında İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) başlattığı İkinci Klasik Dönem Projesi çerçevesinde neşredilen *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* adlı tefsir, Ebü'l-Berekât Yûsuf b. Hilâl es-Safedî (ö. 696/1296) isimli âlime aittir. Safedî'nin hayatına dair fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte, kendisinin çok yönlü bir şahsiyet olduğu kaynaklarda ifade edilir. Tabip, edip ve fakih bir zat olan Safedî'nin hasta fakirlerle hususan ilgilenip onlar için ilaçlar hazırladığını, Süryânîce ve İbrânîce bildiğini, tefsiri dışında Ebû Hanîfe ile Şâfiî arasındaki görüş farklılıklarına dair bir urcûzesi bulunduğunu biliyoruz. Kahire'de vefat eden Safedî'nin tefsiri Bahattin Dartma'nın tahkikiyle ilk defa yayımlanmış oldu.

Keşfü'l-esrâr'ın Türkiye kütüphanelerinde muhtelif nüshaları bulunmakla birlikte yaygın bir tanınırlığa sahip olmadığı, ders olarak okutulmadığı, kendisine fazla atıf yapılmadığı görülmektedir. Proje koordinatörü M. Suat Mertođlu, bu durumun sebepleri sadedinde şunları söylüyor:

Eser, Safedî'nin, âyetlerin tefsirine akli ve nakli dinde iki temel delil olarak kabul etmek suretiyle yaklaşması, Tevrat ve İncil'in muharref olduklarını kabul etmekle birlikte onlardan iktibaslarla bulunması, başta *nesih*, *müteşâbih* ve *hurûf-ı mukataa* kavramları

olmak üzere temel ulûmü'l-Kur'ân alanlarında kendine mahsus ve klasik dönem müfessirleri arasında fazla örneğine rastlanmayan, neshin inkârı gibi tartışmaya açık birtakım kabullere yer vermesi ve âyetleri bu kabuller çerçevesiyle yorumlamasıyla temayüz etmektedir. *Keşfü'l-esrâr*'ın dikkatlerden uzak kalmasının, eserin bu türden tartışmalı bazı görüşleri içermesi yanında tedrise konu edilmemesi, müellifinin şer'î ilimlerde tanınmış bir âlim olmaması sebebiyle kendi döneminde makbul bir çerçevede yaygınlaşmaması ve tefsir literatüründe büyük bir şöhrete sahip olan çağdaşı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) eserinin gölgesinde kalması gibi bazı faktörlerle alakalı olduğu tahmin edilebilir ("Takdim", I, 10).

Safedî'nin Kur'ân-ı Kerim'de neshi kabul etmemesi dikkat çekicidir. Klasik dönemde, bize herhangi bir eseri ulaşmamış olan ve görüşü başka eserlerde nakledilen Ebû Müslim el-İsfahânî'den başka neshi inkâr eden bir âlimin adı zikredilmezken, "Kur'an hiçbir sözle neshedilemez" (neşredenin girişi, I, 14) diyen Safedî'nin yaklaşımı bu bakımdan kayda değerdir.

Safedî, tefsirinde takip ettiği metodu açıklarken, bir hükmü veya bir mânayı ifade etmeye çalışırken (ortaya koymaya çalıştığı bu husus ister aklı, ister vücûdî veya ikisinin bir terkibinden ibaret olsun) güzeli değil en güzeli dikkate aldığını, aynı şekilde kendince en güzel olarak tespit ettiği bu mânaya delalet eden lafızlar arasında da güzeli değil en güzelini seçmeye çalıştığını belirtir. Böylelikle amacına en uygun anlamı, bu anlamı ifade etmeye en elverişli araçlarla ortaya koymayı hedefler. Arapça hususunda her söyleneni taklit etmeyip tahkik yoluyla akla en uygun olanını seçtiğini ifade eder (I, 35).

Hiçbir âyeti ve hatta hiçbir harfi bile rey ile tefsir etmediğini, zira Allah'ın kitabında reye yer olmadığını söyleyen müellif, ibarelerin farklılığının itibarların farklılığından kaynaklandığını, halbuki hakikatin bir olduğunu belirtir. Kendi tahkik edebildiği hiçbir hususta taklit yoluna saptığını, zira taklidin şek üzerine, tahkikin ise yakîn üzerine temellendiğini savunur. Kapalı ibareleri açık olanlarla, müteşâbih âyetleri muhkem âyetlerle, genel olarak da Kur'an'ı Kur'an ile açıkladığını ifade eden Safedî'ye göre, Kur'an'da, onun haricine başvurmak suretiyle itmam edilecek bir noksanlık yoktur. Kendisinin mukallit olmadığına ve hatadan korunmuş olmadığına göre başkalarını da kendisini taklit etmeye çağırmadığına dikkat çeker (I, 36-37). Akıcı ve özgün bir dille kaleme alınan tefsir, içerdiği görüşler bakımından yer yer modern bir eser havası estirmektedir.

"Mutabakat" ve "iltizam" gibi mantık kavramlarını kullandığı görülen müellif, tefsir hususundaki görüş farklılıklarının sekiz sebebe dayandığını anlatır (I, 35). Safedî'nin burada aktardığı sebeplerin, Fahreddin er-Râzî'nin *el-Mahsûl*'de, lafzî delillerin kesinlik taşımadığı iddiasıyla ileri sürdüğü sebeplerle alakasını araştırmak yararlı olabilir. Her hâlükârda Safedî'nin tefsirini,

Fahreddin er-Râzî'nin kelim, usul ve tefsir sahalarında yaptığı çeşitli katkıları nasıl alımladığı bakımından da incelemek gerekir. Eserin baş taraflarında harflerin mahiyetine dair ilgili uzun bahis dikkat çekicidir. I. cildin 56. sayfasından itibaren mânaların nefislerde sabit oluşuna ve konuşmada tezahür ettiğine dair söyledikleri de kelâm-ı nefî görüşü açısından önemlidir. Anlamın yalnız harflerin terkibine bağlı olmayıp kelimelerin cümle içindeki yerlerinin ve irabın değişimine, ayrıca mütekellimin haline bağlı oluşuna vurgu yapar ve bunun büyük bir ilim olduğuna dikkat çeker. Anlamın sentaktik ve gramatik oluşuna yaptığı bu vurgu, akla Abdülkâhir el-Cürçânî'nin nazım teorisini getirmektedir ki Safedî'nin onun başta *Delâilü'l-i'câz* olmak üzere eserlerini incelediği açıktır. Böylelikle Safedî'nin tefsiri, VII. (XIII.) yüzyıl ilim ve fikir hayatında gündemde olan nazariyeler açısından da tahlil edilmesi gerekli olan, hakkında çeşitli yönlerden çalışmalar yapılması elzem bir eser olarak durmaktadır.

Dört nüshaya dayanarak tahkik edilen eserin ondan fazla nüshası daha bulunmaktadır. Murad Molla Kütüphanesi'nde (nr. 159-162) bulunan dört ciltlik nüshanın, eserin ilk versiyonuna ait müellif müsveddesi olduğunun tespit edilmiş olması ve tahkik tamamlandıktan sonra İSAM Tahkik Yayın Kurulu tarafından bütün eserin bu nüsha ile de mukabele edilmiş olması, çalışmanın kıymetini arttıran bir unsur olmuştur. Zira tahkikte kullanılan dört nüshanın tamamında bulunan problemliler yerlerin düzeltilmesinde bu müellif nüshasının oldukça faydalı olduğu ifade edilmektedir (neşreden giriş, I, 15, dipnot 2). Eserde, klasik eserlerin tahkikinde kullanılan ve artık standart hale gelen İSAM Tahkikli Neşir Esasları'na (İTNES) riayet edilmiştir. Beş cilt halinde (son cilt fihrist) ve oldukça itinalı bir baskı ile neşredilen eser, tedavülde olmayan klasik bir tefsirin gündeme gelerek kaynak olarak kullanılmasını mümkün kılmıştır.

Asım Cüneyd Köksal, Prof.Dr.
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ORCID 0000-0002-9840-274X
DOI 10.26570/isad.650330